

ARDAHAN'DAKİ GÖLGELİ VE ÇOBANKÖY DEMİR ÇAĞI ALANLARI

IRON AGE SITES OF GÖLGELİ AND ÇOBANKÖY IN ARDAHAN

УЧАСТКИ ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА СЕЛ ГЕЛЬГЕЛИ И ЧОБАНКЕЙ АРДАХАНСКОГО РАЙОНА

Sami PATACI*

Öz

Bu makalenin konusu, Ardahan'ın merkez ve Göle ilçelerindeki iki yerleşim olan Gölgeli ve Çobanköy'deki üç ayrı arkeolojik alandır. Bu arkeolojik alanlardan ilki Merkez ilçe yerleşimlerinden Gölgeli'nin 3.6 km güneybatısında yer alan bir Demir Çağı kalesi ve bu kalenin hemen batı kenarında kurulmuş bir yerleşimdir. Gölgeli Güneybatı Kalesi kayalık bir tepe üzerine, arazi şartlarına uygun olarak inşa edilmiş ve orta derecede korunabilmiş bir kalıntıdır. Burası, günümüzde Gölgeli köyü sakinlerinin yaylacılık faaliyetlerinde bulunduğu arazi sınırlarında yer almaktadır ve Ardahan ilinin merkez ilçesindeki ender Demir Çağı buluntu alanlarından. Seramik verilerine göre esasında M.Ö. II. binyıl içlerinde kurulmuş olması gereken bu arkeolojik alandaki en geç buluntular M.Ö. 7.-5. yüzyıllar arasına aittir. Makalemizin konusunu oluşturan ikinci arkeolojik alan Ardahan'ın Göle ilçesi merkezinin 26 km kuzeydoğusunda yer alan Çobanköy Kalesi ve Yerleşimi'dir. Bu arkeolojik alanda biri iç ve diğeri dış olmak üzere iki sıra sur tespit edilmiştir ve yoğun olarak Demir Çağı seramikleri arazi üzerinde gözlemlenmektedir. Yine arazi koşullarına göre inşa edildiği anlaşılan kalenin iç ve dış surları büyük ölçüde tahrip olmuştur. İç sur içerisinde iki adet yapı kalıntısı daha bulunur. Arkeolojik alanda ayrıca iki mezar kalıntısı tespit edilmiştir. Ancak bu mezarların yakın dönemlerde kaçak kazıcılar tarafından kazılıp tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Son arkeolojik alan Çobanköy Kalesi ve Yerleşimi'nin 1,15 km doğusundaki bir Demir Çağı höyüğüdür. Bu höyük Çobanköy adlı yerleşimin hemen kuzeyinde yer almakta olup ne yazık ki Ardahan'da en yoğun kaçak kazılara maruz kalmış arkeolojik alandır. M.Ö. II. binyıla ait seramiklerin haricinde höyükte genel olarak M.Ö. 8.-5. yüzyıllar arasına tarihlenebilecek türden seramik buluntuları da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demir Çağı, kale, höyük, yerleşim, seramik, Ardahan.

* ORCID: 0000-0003-1840-6562 Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ardahan, samipataci@hotmail.com

Abstract

The subject of this article is three different archaeological sites in Gölgele and Çobanköy, located in the central and Göle districts of Ardahan. The first of these archaeological sites is an Iron Age fortress located 3.6 km southwest of Gölgele village from the central district and a settlement which was built just western side of this fortress. It is located in the vast land where the residents of Gölgele carry out their livestock activities and one of the rare Iron Age finds in the central district of Ardahan. The latest finds of this archaeological area which must have been built in the second millennium BC according to the ceramics found in the field are dated between the 7th and 5th centuries BC.

The second archaeological site that constitutes the subject of the article is the fortress of Çobanköy and its settlement located 26 km northeast of the center of Göle district in Ardahan. Two rows of fortification walls were detected in this archaeological site as one is interior and other one is exterior Wall and numerous Iron Age ceramics were observed on the land. The last archaeological site mentioned in the article is an Iron Age mound (höyük site) located at 1.15 km east of the fortress of Çobanköy. This mound is located just north of the settlement of Çobanköy and unfortunately is one of the archaeological sites in Ardahan that has been exposed to the most intense illicit excavations.

Keywords: Iron Age, fortress, mound, settlement, ceramic, Ardahan.

Аннотация

Предметом данной статьи являются два отдельных археологических памятника в Гельгели и Чобанкёй. Эти сёла находятся в центральном и Гёлейском районах Ардастана. Первым из этих археологических памятников является крепость железного века, которая находится в 3,6 км к юго-западу от Гельгели от жилого района и представляет собой останки древнего поселения, основанного на западном краю этого замка. Юго-западная крепость Гельгели представляет собой каменистый холм, построенный в соответствии с условиями местности и представляет собой умеренно сохранившиеся руины. Он расположен на пастбищах жителей села Гельгели и является одним из редких находок железного века в центральном районе провинции Ардастан. По данным керамического материала это культура фактически была основана во втором тысячелетии до нашей эры, а самые ранние археологические находки на этом месте относятся к 5-7 тысячелетию до нашей эры. Вторым археологическим памятником, который составляет предмет нашей статьи, является замок и поселение Чобанкёй, расположенное в 26 км к северо-востоку от центра Ардастана в районе Гёле. В этом археологическом памятнике имеются два ряда укреплений, один из которых является внутренним, а другой - внешним, а керамика железного века найдена на территориях. Внутренние и внешние стены крепости, которая была построена в соответствии с условиями территории, были в значительной степени разрушены. Внутри внутренней стены есть еще два здания. Два захоронения были также найдены в археологической зоне. Однако, эти гробницы были недавно выкопаны и уничтожены незаконными землекопами. Последним археологическим памятником является насыпь железного века в 1,15 км к востоку от замка и поселения Чобанкёй. Этот курган расположен к северу от посёлка Чобанкёй. К сожалению, он подвергся самым интенсивным и незаконным раскопкам в Ардастане. Кроме керамики второго тысячелетия, в кургане найдены останки керамики, которые можно датировать восьми-пяти тысячелетием до нашей эры.

Ключевые слова: железный век, замок, курган, поселок, керамика, Ардастан.

1. Giriş

Son yıllarda yapılan araştırmaların sonuçlarına göre, Ardahan'ın Tunç Çağı açısından ve özellikle bir Erken Tunç Çağı kültürü olan Kura-Aras Kültürü açısından önemli bir bölge olduğu anlaşılmıştır (Patacı *vd.*, 2017: 187-190). Tunç Çağı buluntu alanları, Ardahan Ovası'nın çevresindeki yüksek rakımlı tepelerin zirvesinde ve Kura Nehri ya da göletler gibi su kaynaklarının yakın çevresinde gözlemlenebilmektedir. Bu arkeolojik alanlarda kapsamlı kazılar yapıldığında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin Tunç Çağı kültürünü anlayabilmek adına çok önemli veriler elde edileceği kanaatindeyiz. Ne var ki, Demir Çağı ve sonrası Ardahan'ı hakkında birkaç basmakalıp ifadenin dışında değerlendirme yapabilmemize müsait bir veriler topluluğu henüz biriktirilememiştir. Demir Çağı Ardahan'ının şu an için karanlıkta kaldığını söylemek gerekir ve bu karanlık neredeyse Geç Antik Çağ'a varıncaya kadar devam etmektedir.

Ardahan, günümüzde olduğu gibi geçmişte de sert kış koşullarının hâkim olduğu bir iklime sahipti. Dönem dönem nem farklılıkları yaşansa da (Erginal *vd.*, 2015: 4) Antik Çağ'da yılın en az altı ayının ve bazen de yarısından fazlasının kış koşullarına karşı bir hayatta kalma mücadelesi içerisinde geçtiğini söylersek sanırız ki yanılmış olmayız. Bu sebeple, geniş insan topluluklarının Ardahan sınırları içerisinde belirli bir alanda bir araya gelip geç dönemlere değin kentleşme faaliyetinde bulunamadıklarını arkeolojik verilere dayanarak yorumlamaktayız. Ağır iklim koşulları, bölgenin kayda değer tek faaliyeti olan hayvancılık ve bu ikisinin sonucunda doğal olarak gelişen pastoral bir sosyal yapı, birbirine sıkı sıkıya bağlı olmayan, ihtiyacı doğrultusunda yaşayıp ileri bir yaşam tarzını aramayan ve yaz mevsiminde yüksek rakımlı tepelerin zirvesinde geçici yerleşimler kurmayı tercih eden toplumsal oluşumları Ardahan için mümkün kılmıştır. Ancak bunlar, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin Demir Çağı üzerine kısıtlı değerlendirmelerimizin gerçek nedenleri değildir. Hem Ardahan hem Kars bölgesi için kısa süreli basit araştırmalar ve yüzey araştırmalarından ibaret olan bilimsel çalışmalar, uzun süreli ve kapsamlı arkeolojik kazılarla bir ileri boyuta taşınmadıkça, Anadolu'nun bu bölgesinde Antik Çağ'ın karanlık yüzünü aydınlığa çevirebilmemiz mümkün olmayacaktır. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, burada yaşayacak ve çalışacak gönüllü arkeoloğlara ihtiyaç duymaktadır ve bölge arkeolojisinin en önemli sıkıntısı gönüllü bilim adamı eksikliğidir. Görünün o ki, bölge arkeolojisi popülerlik kazanana dek, insan eliyle oluşan tahribatın, yakın gelecekte Eskiçağ kültür varlıklarının araştırılmadan yitip gitmesine neden olması muhtemeldir.

Bu öngörüyle, 2013 yılından itibaren düzenlenen araştırmaların hedefi, Ardahan ili sınırlarındaki tüm arkeolojik buluntu noktalarının en azından sağlıklı bir envanterinin oluşturulabilmesiydi (Patacı, 2014: 99-116; Patacı, 2015a: 467-480; Patacı, 2015b: 52-86; Patacı, 2016a: 81-100; Patacı, 2016b: 28-102; Patacı ve Lafli, 2015: 229-248; Patacı ve Lafli, 2016: 281-297; Patacı ve Lafli, 2017: 115-126; Patacı *vd.*, 2017: 175-200). 2016 yılı çalışmalarıyla birlikte, Ardahan'ın Merkez ilçesinin güneyinde ve Göle ilçesinde bazı Demir Çağı buluntu noktalarının ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu Demir Çağı alanlarından en önemlileri, Göle'nin kuzeydoğusunda, doğu-batı doğrultusunda uzanan kabaca 8 km'lik bir ovanın kuzeyi ve batısındaki yükseltilerde yer alan ve günümüz Kuzupınarı ve Bellitepe köylerinin yer aldığı arazinin çevresine aralıklarla konumlandırılmış iki kule, iki kale ve kalelerden birinin hemen yanına kurulu bir yerleşimdir (Patacı ve Oral Patacı, 2018: 16-30).

İlin özellikle Merkez ve Çıldır ilçeleri sınırlarındaki arkeolojik alanlarda, her ne kadar Demir Çağı seramikleri ile karşılaşılsa da bu buluntular, Tunç Çağı ve Ortaçağ buluntularına oranla oldukça az miktarda gözlemlenebilmiştir. Ancak bölgenin güneyine doğru, Demir Çağı buluntuları hem seramikte hem de mimaride kendini belirgin bir şekilde hissettirmektedir. Makalenin konusu olan Gölgeci ve Çobanköy arkeolojik alanlarında önemli bir Demir Çağı seramik buluntu grubu ile karşılaşılmıştır; bunun yanında, M.Ö. II.

binyılın ortasına ve üçüncü çeyreğine tarihlenebilecek türden küçük buluntular yok olmamakta ve daha geç seramik buluntularının yanında belgelenmeye devam etmektedir.

2. Gölgele Güneybatı Kalesi ve Yerleşimi

2016 yılında Ardahan'ın merkez ilçe yerleşimlerinden Gölgele köyü çevresinde iki Eskiçağ arkeolojik alanı (*Gölgele Kalesi ve Gölgele Yüksek Yayla Arkeolojik Alanı*) tespit edilmişti (Harita 1; Patacı ve Laflı, 2017: 115, figs. 4-5). 2017 yılında bu köy çevresindeki araştırmalara devam edilmiştir. Günümüzde Gölgele köyü sakinlerinin yaylacılık faaliyetleri doğrultusunda kullandığı yüksek rakımlı arazide, bir Demir Çağı kalesi ve bu kalenin hemen batı kenarında bir yerleşim alanı, yeni tespit edilen arkeolojik buluntu noktalarından olmuştur. Bu alan, Gölgele köyünün güneybatısında, Ardahan-Kars karayolunun batısındaki köye ait araziden 3,6 km uzaklıkta yer almaktadır (Harita 1).

Yukarıda bahsedilen ve Gölgele köyünün hemen batısında yer alan diğer Eskiçağ kalesinin varlığından ötürü, bu arkeolojik alan Gölgele Güneybatı Kalesi ve Yerleşimi olarak adlandırılmıştır. Buradaki mimari kalıntılar, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlanmaktadır. Kale, kayalık bir tepe üzerine ve arazi koşullarına göre inşa edilmiştir (Çizim 1). Kalenin üzerinde yükseldiği tepe, 2287 ile 2299 m rakımları arasındadır. Kale, savunma duvarı göz önüne alındığında kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda 85 m ve güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda 58 m'lik bir alanı kaplamaktadır. Kalenin güneydoğu terasındaki mekanlar da buna eklendiğinde güneybatı-kuzeydoğu doğrultusundaki maksimum uzunluğu 83 m'ye kadar çıkmaktadır. Kalenin batı kenarındaki yerleşim alanının ölçüleri kuzey-güney yönünde 78 m ve doğu batı doğrultusunda ise 70 m'dir. Kale ve yerleşim ile birlikte tüm arkeolojik alan 170 x 85 m boyutlarında bir araziye kaplamaktadır.

Gölgele Güneybatı Kalesi, genel olarak orta ve küçük boyutlu ve az işçilikli taşlarla kuru duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Polygonal, dikdörtgen ve kare formlu bazalt taşlar inşa malzemesi olarak kullanılmıştır. Kale, kuzey ve güney olmak üzere iki alana sahiptir. Çokgen planlı kuzey alanın boyutları maksimum 45 x 40 m'dir (Çizim 1; Resim 1-4). Kalenin batı ve doğu kenarları farklı seviyelerde teraslanmıştır. Doğu terasta, üç adet dörtgen planlı mekâna ait duvarlar temel seviyesinde gözlemlenmektedir (Resim 5). Kale duvarları genel olarak 1,40 m civarında kalınlığa sahiptir. Duvarların maksimum korunan yükseklikleri 2,5 m ilâ 3 m arasında değişmektedir.

Gölgele Güneybatı Kalesi'nin hemen batısındaki arazi büyük olasılıkla mevsimlik bir yayla yerleşimi olarak kullanılmış olmalıdır. Yukarıda bahsedildiği üzere 78 x 70 m ölçülerindeki bu yerleşim alanında dikdörtgen ve kare planlı çok sayıda konutun temel kalıntıları arazi seviyesinden rahatlıkla gözlemlenebilmektedir (Resim 6). Yüksek rakımlı bu arkeolojik alandaki bir kale ve bir yerleşime dair kalıntılar, Ardahan'da daha çok mevsimlik/geçici amaçla kullanılmış bazı arkeolojik alanları anımsatmaktadır. Bu arkeolojik alanlardan bir tanesi, ilin Hanak ilçesinin Çayağzı yerleşimi yakınlarındaki Ziyaret Kale'dir. Ziyaret Kale'de de bir savunma yapısının kenarındaki arazinin yerleşim olarak kullanılmış olduğu bilinmektedir (Köroğlu, 1998: 136-137); ancak Ziyaret Kale'de Tunç Çağı seramik buluntuları Demir Çağı buluntularına göre daha yoğun görülmektedir. Ardahan'da bu tip arkeolojik alanlar dağlık arazilerde yer almaktadır. Bölgenin Erken Tunç Çağı'ndan geç dönemlere değin değişmeyen yaşam biçimi olan hayvancılık faaliyetleri doğrultusunda oluşturulan bu arkeolojik alanların askeri yapılar ile korunulmaya çalışıldığı, yaylacılık faaliyetleri yapılan mıntıkların bu tip savunma yapılarıyla güvenliğinin sağlandığı anlaşılmaktadır. Son yıllarda tespit edilen arkeolojik alanlar bu görüşümüzü daha da belirginleştirmiştir.

Gölgele Güneybatı Kalesi'nin hemen yanındaki bu yerleşimde, ayrı ayrı konutlar olması gereken mekanlar, küçük ve orta boyutlu taşlarla kuru duvar tekniğinde inşa edilmiştir

(Resim 7). Mekanlar arasından nispeten daha iyi korunmuş üç örneğin boyutları 8,5 x 6 m; 9,8 x 9 m ve 11 x 9 m'dir. Mekanlar en fazla 90 cm yükseklikte korunabilmiştir. Yapılardan bir tanesinden ölçülebilen duvar kalınlığı 1 m'dir. Yerleşim alanının çeşitli noktalarında kaçak kazı çukurları tespit edilmiştir. Tüm arkeolojik alanda ve ayrıca bu çukurların atım topraklarının üzerinde gözlemlenen seramik buluntuları Demir Çağı ağırlıklı olmak üzere Tunç Çağı'ndan Demir Çağı içlerine kadar çeşitlilik gösterir (Resim 8). Gölge Güneybatı Kalesi ve Yerleşimi'nin M.Ö. II. binyıl içlerinde kurulduğu, ancak Demir Çağı'nda da faal olduğu tarafımızca düşünülmektedir. Bu alanda tespit edilen en geç seramik buluntular ise M.Ö. 7. ve 5. yüzyıllar arasına tarihlenebilecek türdedir. Elbette alanın daha detaylı tarihlendirilebilmesi için arkeolojik bir kazıya ihtiyaç vardır.

3. Çobanköy Kalesi ve Yerleşimi

Göle ilçe merkezinin karayolu ile 26 km kuzeydoğusunda yer alan (Harita 1) Çobanköy birbirine oldukça yakın iki ayrı arkeolojik alana sahiptir. Çobanköy'ün batı sınırından 700 m kadar ileride, köyün kuzeybatısındaki bir tepe üzerinde bir arkeolojik alan iç ve dış surlara sahip bir kale görünümündedir. Tüm arkeolojik alanın ölçüleri 250 x 85 m'dir. Kalıntıların üzerinde yer aldığı tepe 2188-2200 m arasındadır.

Çobanköy Kalesi kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda konumlandırılmıştır. Arazi koşullarına paralel olarak inşa edildiği anlaşılan kalenin iç ve dış surları ne yazık ki büyük oranda tahrip olarak temel seviyesinde korunmuş ya da duvar örgüsünden geriye sadece arazi üzerine dağılmış olan moloz yığınları kalmıştır (Resim 9). Birden fazla doğal ve geniş teraslara sahip arkeolojik alanda yine de gözlemlenebildiği kadarıyla temel seviyesinde yer yer korunabilmiş duvarların 1,5-2 m civarında bir genişliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kalenin iç suru, arkeolojik alanın batı kenarında yer almaktadır. İç duvar uzunluğu kuzeydoğu-güneybatı yönünde maksimum 72 m; genişliği ise 46 m civarındadır. İç duvar alanının merkezinde biri dikdörtgen (5,40 x 4,80 m) diğeri dıştan beşgen içten dörtgen planlı (7,30 x 6,90 m) iki adet yapı tespit edilmiştir (Resim 10). Aslında temel seviyesinde korundukları anlaşılan bu yapılar, günümüze yakın bir dönemde Çobanköy sakinleri tarafından hayvancılık faaliyetleri doğrultusunda basit kuru duvar tekniğinde yükseltilmiştir. Arazi seviyesinde gözlemlenebilen alt sıra duvar örgüsünden anlaşıldığı kadarıyla her iki yapı küçük ve orta boyutlu taşlarla kuru duvar tekniğinde inşa edilmiştir.

Arkeolojik alanın kuzeyinde ve kuzeydoğusunda bazı mekanlara ait yapı kalıntısı izleri arazi seviyesinde gözlemlenebilmektedir. Bunun yanında, kalenin kuzeybatı dış surunun hemen iç bitişiğine inşa edilmiş en az 10 mekân yan yana ve yine temel seviyesinde korunabilmiştir (Resim 11). Bu mimari birimlerin hangi işlevde kullanıldıklarını tam olarak kestirebilmek kazı yapılmaksızın mümkün değildir. Ancak savunma duvarları haricinde, arkeolojik alanın doğu, kuzeydoğu ve kuzeybatısında gözlemlenen yapı kalıntılarının konut olması mümkündür.

Kalenin doğusunda, iç ve dış surlar arasında kalan alanda, 1,70 x 2,00 m boyutları civarında, muhtemelen bir mezar olması gereken bir kalıntı vardır. Sınırlarının orta ve ufak boyutlu taşlarla oluşturulmuş olduğu anlaşılan bu mezarın kaçak kazı sonucu tahrip edildiği gözlemlenmiştir (Resim 12). Mezar olması gereken bir başka buluntu, iç surun hemen güneydoğu ucunda yer alır. 2,80 x 1,60 m boyutlarında dikdörtgen planlı bu mezar, diğeri gibi yine tahrip durumdadır.

Çobanköy Kalesi'nde gözlemlenen seramik buluntuları Geç Tunç Çağı'ndan Demir Çağı içlerine ve hatta Orta Çağ'a değin çeşitlilik göstermektedir (Resim 13).

4. Çobanköy Höyüğü

Çobanköy'ün hemen kuzeyinde inşa edilmiş olan bir su deposunun üzerinde yükseldiği tepenin doğu kısmının bir höyük olduğu anlaşılmaktadır. Köy merkezi ile bu höyüğün arasında 400-500 m'lik; höyüğün kuzeybatısındaki Çobanköy Kalesi ve Yerleşimi ile höyük arasında ise 1,15 km'lik bir mesafe vardır (Harita 1). Her iki arkeolojik alan da birbirini görür şekilde konumlanmakla birlikte (Resim 14), aralarında 90-100 m'lik bir yükseklik farkı vardır. Höyük, deniz seviyesinden 2101 ilâ 2109 m arasındaki rakımlarda yer alır. Bu özelliği ile Ardahan Bölgesindeki düşük rakımlı ender arkeolojik alanlardan biridir.

Höyüğün zirvesi, doğu-batı doğrultusunda 66 m, kuzey-güney yönünde 61 m boyutlarında olan üçgen formlu bir teras şeklindedir. Höyüğün kuzey eteğinde, doğu-batı doğrultusunda birkaç metre uzanan bir duvar kalıntısı vardır (Resim 15). Temel seviyesindeki bu duvarın kuru duvar tekniğinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Teras üzerinde ne yazık ki 20 civarında kaçak kazı çukuru olduğu tespit edilmiştir. Arkeolojik alanın uzun zamandır insan eliyle tahrip edilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Kaçak kazı çukurlarının bir kısmı incelenmiş ve höyüğün bazı noktalarında mezarlar olabileceği anlaşılmıştır. Kaçak kazı çukurlarında yaptığımız incelemeler sırasında M.Ö. II. binyıl içlerinden M.Ö. 8.-5. yüzyıllara kadar farklı tarihlere ait bol miktarda seramik parçalarının olduğu gözlemlenmiştir (Resim 16). Şu an için höyük olarak tanımladığımız bu arkeolojik alanın bir bölümünün mezarlık olarak da kullanılmış olduğunu düşünmekteyiz.

Sonuç

Ardahan'ın Merkez ve Göle ilçelerinde yer alan Gölgeli ve Çobanköy arkeolojik alanları çok sayıda Demir Çağı küçük buluntusuna sahip olmaları bakımından önem kazanmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki özellikle Demir Çağı açısından il merkezinin güneyinin ve oranın da güneyinde yer alan Göle ilçesinin daha kapsamlı bir şekilde araştırılması gerekmektedir.

Gölgeli ve Çobanköy yerleşimlerinin yakın çevresindeki bu buluntu yerlerinin detayına baktığımızda her ne kadar dönemin buluntularına (özellikle Demir Çağı mimarisi için bkz.: Patacı ve Oral Patacı, 2018: 16-36) sahip olduklarını görsek de esasında Tunç Çağı yerleşim tarzının Demir Çağı'nda ve hemen sonrasında da devam ettiğini ve bu dönemde yerleşim tipolojisi açısından köklü bir değişimin yaşanmamış olduğunu sezdirmeleri bakımından da ayrı bir önemleri vardır. Gölgeli ve Çobanköy buluntu yerlerinde karşılaştığımız ve azımsanmayacak miktarda olan M.Ö. II. binyıl buluntuları bu alanların esasında Tunç Çağı'nda kurulduklarını ve dönemler boyunca kullanılmaya devam ettiklerini bizlere göstermektedir.

Doğu Anadolu arkeolojisinin Demir Çağı açısından Urartu Krallığı'nın çok büyük bir önemi vardır. Yaşam tarzı, Urartu öncesi ve sonrası olarak adeta ikiye ayrılmaktadır. Özellikle Urartularla birlikte bölgede yerleşik yaşam biçiminin kökleştiği ve tarımsal faaliyetlere ağırlık verildiği görülür. Krallık, bölgede yerleşik yaşam biçiminin oturmasını sağlayan imar faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Urartu'nun kültürel yayılım alanına baktığımızda her alanda üretim ve ticaret, mimarlık ve sanat, bir uygarlık göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kültürel anlamda Urartu Krallığı'nın yayılım alanı içerisinde yer almayan Ardahan'da, yeni çağın getirileri Doğu Anadolu'nun güneyindeki ya da batısındaki kentler gibi kendini göstermez. Halen pastoral bir hayat tarzının egemen olduğu, mimari ihtiyaçların genelde kabaca giderildiği ve sanatın emekleme aşamasında olduğu içe kapanık bir kültürün varlığını sürdürdüğü arkeolojik izlerden hissedilmektedir. Ancak bu izlenimlerin "gerçek" ile ne kadar uyumlu olduğu, kapsamlı araştırmalara ve kazılara bağlı olarak ileriki yıllarda anlaşılabilir. Yani ileri seviye değerlendirmeler yapılabilmesi için henüz erkendir. Yine de Demir Çağı'nda kullanıldığı anlaşılan savunma yapıları ve bu

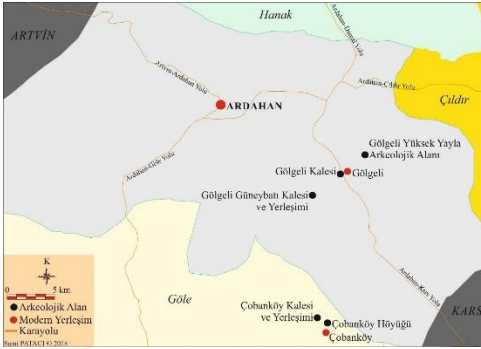
yapıların hemen yanına veya yakın çevresine kurulmuş olan mevsimlik yerleşmeler bizlere bazı fikirler vermektedir. Bu tarz arkeolojik kalıntılar II. binyıl geleneklerinin devamı olarak kullanılmıştır. Yüksek rakımlardaki hayvancılığa yönelik mevsimlik yerleşmeler ve savunma yapıları dışında, yerleşik yaşam kültürünün ve tarım ve üretiminin ön plana çıktığı kalıntılar kendini belirgin olarak göstermemektedir. “Demir Çağı’nda Kuzeydoğu Anadolu nasıldı?” sorusuna cevap arayabilmek için bölgede sürekli olarak yaşayan toplulukların nüfusunun da en azından tahminen belirlenebilmesi önemlidir. Arkeolojik alanlardan kaçının bölgenin yerli halkına kaçının ise sadece hayvancılık faaliyetleri için bölgeye mevsimlik gelen topluluklara ait olduğunun belirlenebilmesi elbette kolay değildir.

Konuyla alakalı bir başka durum, Tunç Çağı’ndan Ortaçağ’a değin savunma yapılaşmasının Ardahan’da oldukça yoğun olduğudur. İl sınırları içerisindeki 40’ın üzerinde bilinen Eskiçağ savunma yapısı Eskiçağ topluluklarının savunma ihtiyacının ne kadar üst düzeyde olduğunun kanıtlanması için sanırım yeterlidir. Ardahan’daki savunma yapılarının varlığına gerekçe olarak sadece basmakalıp bir ifadeyle bölgenin Transkafkasya ve Anadolu arasında bir geçiş güzergahı olduğunu söylemek yeterli olmayacaktır. Çünkü tespit edilen kale ve kuleler sadece olası antik güzergahlar üzerine kurulmamışlardır ve bunların önemli bir kısmı bu makaledeki örneklerde olduğu gibi hayvancılık faaliyetlerinin ve mevsimlik yerleşmelerin güvenliğinin sağlanması için de kullanılmıştır. Amaç ne olursa olsun apaçık olan, savunma yapılaşmasının ne denli yoğun olduğudur ki bu da akla başka soruları getirmektedir: Hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı her yüksek yayla yerleşimi için bir gözetleme kulesi, orta boyutlu karakol işlevinde bir kale ya da büyük boyutlu bir kale yapılıyorsa, güvenliğe böylesine önem veren bu toplulukların samimi bir iletişim içerisinde olmadıkları ve birbirine yabancı oldukları anlamını çıkarabilir miyiz ve bu savunma yapılarının gerçek sahibi aslında kimlerdi? Yine mevsimlik yerleşimlere sahip ancak Ardahan ovaları çevresinde yaşayanlar mı yahut sadece yaz mevsiminde hayvanları ile bölgeye gelen ve mallarını ve canlarını koruma ihtiyacı hisseden yakın çevre yabancıları mı? Arkeolojik kalıntılardan hareketle, söz konusu yapıların çoğunun üstün bir mimari beceri ve emek sayesinde oluşturulmadıkları ve temel ihtiyaç gereksinimi sonucunda kısa sürede inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Yine de Tunç Çağları içerisinde kurulmuş ancak Demir Çağı’nda da kullanılmaya devam etmiş Senger Tepe gibi bazı mevsimlik yerleşimlerde ise bir-iki sıra sur yapısının varlığı dikkat çekicidir. Bu yöndeki soruların cevaplarına yaklaşabilmek için arkeolojik araştırmaların bilimsel kalitesini artırmak şarttır.

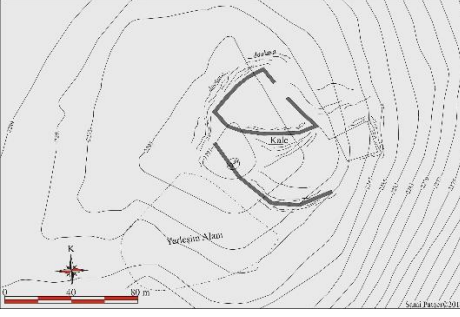
Kaynakça

- Erginal, A.E., Çağatay, M.N., Kükrer, S., Akbaş, A., Acar, D., Çakır, Ç. ve Öztürk, M.Z., (2015). "Çıldır Gölü (Kuzeydoğu Anadolu) Geç Holosen İklim Kayıtları", *İv.Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu 2015*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 15-17 Ekim 2015, Samsun, Bildiriler Kitabı, S. 4.
- Koroğlu, K. (1998). "1996 Yılı Artvin-Ardahan İleri Yüzey Araştırması", *Xv. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar Ve Müzeler Genel Müdürlüğü, T.C. Kültür Bakanlığı Yayın No: 2010, Anıtlar Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 58, Ankara, 127-156.
- Pataci, S. (2014). "Ardahan İli 2013 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3444-1, Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 168-1, Ankara, 99-116.
- Pataci, S (2015a). "Archaeological Surveys Of Ardahan In Northeastern Anatolia In 2013", Şurada: *Recent Studies On The Archaeology Of Anatolia*, E. Lafli Ve S. Pataci

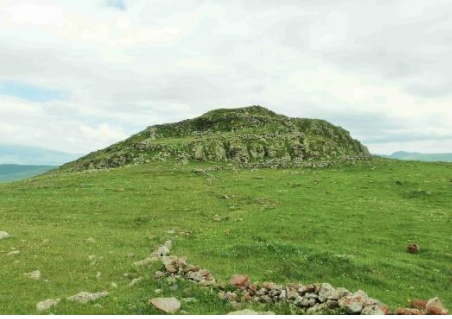
- (Ed.), Bar (British Archaeological Reports) International Series 2750, Archaeopress, Oxford, 467-480.
- Patacı, S (2015b), “Transkafkasya Arkeolojisi Kapsamında Ardahan”, *Yeni Türkiye*, Sayı 72, Cilt 2, 52-86.
- Patacı, S (2016a). “Ardahan İli 2014 Yılı Arkeolojik Yüzeý Araştırması”, *33. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3475-1, Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 172-1, Ankara, 81-100.
- Patacı, S (2016b). Patacı, S., “Ardahan Kale Ve Kuleleri”, Şurada: *Ardahan Kale Ve Kuleleri*, (Ed. S. Patacı), Serka, Ardahan, 28-102.
- Patacı, S Ve Lafli, E. (2015). “Surveys In Ardahan On The Turkish-Georgian Borderline In 2013 And 2014”, *Anatolia Antiqua 23*, 229-248.
- Patacı, S. Ve Lafli, E. (2016). "Field Surveys In Ardahan İn 2015", *Anatolia Antiqua 24*, 281-297.
- Patacı, S. Ve Lafli, E. (2017). “Field Surveys İn Ardahan İn 2016”, *Anatolia Antiqua 25*, 115-126.
- Patacı, S., Yıldırım, N., Oral, Ö., Bozođlu, İ. ve Altun, S., (2017). “Ardahan İli 2013-2015 Yüzeý Araştırmaları”, *34. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3491-1, Kültür Varlık. Ve Müzeler Gen. Müd. Yayın No: 176-1, Edirne, 175-200.
- Patacı, S. ve Oral, Ö. (2018). “Some Iron Age And Medieval Sites İn Göle District Of Ardahan”, *History, Archaeology, Ethnology*, [S.L.], N. I, 16-30.

Harita 1. Arkeolojik buluntu noktaları haritası.

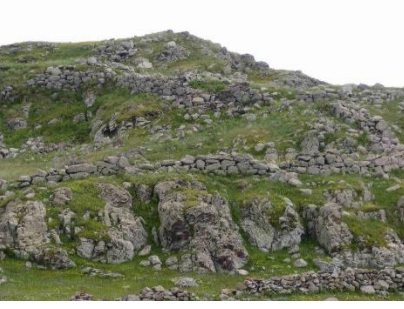
Çizim 1. Gölge Güneybatı Kalesi topografik planı.

Resim 1. Gölge Güneybatı Kalesi'nin kuzeyden görünümü.

Resim 2. Gölge Güneybatı Kalesi'nin kuzey alanından bir görünüm.

Resim 3. Gölgeli Güneybatı Kalesi'nin kuzey alanından bir görüntüm.

Resim 4. Gölgeli Güneybatı Kalesi'nden bir in situ duvar.

Resim 5. Gölgeli Güneybatı Kalesi'nin doğu terasında temel seviyesinde korunmuş bir yapı.

Resim 6. Gölge Güneybatı Kalesi'nin batı kenarındaki yerleşim alanı.

Resim 7. Gölge Güneybatı Kalesi Yerleşimi'nden temel seviyesinde bir yapı.

Resim 8. Gölge Güneybatı Kalesi ve Yerleşimi Seramik Buluntuları.

Resim 9. obanky Kalesi. Temel seviyesinde korunmuş duvar kalıntısı.

Resim 10. obanky Kalesi i sur yapıları ortofotosu.

Resim 11. Çobanköy Kalesi. Dış sura bitişik inşa edilmiş yapılara ait temel kalıntıları.

Resim 12. Çobanköy Kalesi. Bir mezarın ortofotusu.

Resim 13. Çobanköy Kalesi ve Yerleşimi seramik buluntuları.

Resim 14. Çobanköy Hüyükü'nün kuzeybatıdan görünümü.

Resim 15. Çobanköy Hüyükü'nden bir duvar kalıntısı.

Resim 16. Çobanköy Hüyükü seramik buluntuları.